

17e jaargang

nummer 5

mei 1981

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

*Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.*

Theo Maassen

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

Geen vaste abonnementsprijs

De uitgave zal worden bekostigd uit vrijwillige bijdragen

Red. en adm.: Schouw 48-11, Lelystad

Postgiro 307695

WAAROM MISLUKTE DE COUP IN SPANJE ?

Tussen de staatsgreep die generaal Franco in juli 1936 pleegde en die van luitenant-kolonel Antonio Tejero Molina op 23 februari '81 liggen bijna vijfenveertig jaar. Hoe valt het te verklaren dat die van Franco, zo niet direkt, dan toch uiteindelijk lukte, ondanks het feit dat in een belangrijk deel van Spanje de burgers en arbeiders de straat op gingen om hem te verrijdelen en hoe komt het dat die van Tejero (en wie achter hem stonden) binnen 24 uur mislukte ook al bleven de Spanjaarden rustig thuis?

Het antwoord dat binnen en buiten Spanje op deze vraag is gegeven luidt dat koning Juan Carlos de nog o zo tere Spaanse democratie heeft gered. Het zou aan het vastberaden optreden van het staatshoofd en aan zijn in generaalsuniform voor de televisie gehouden toespraak zijn te danken, dat de militaire gouverneur van de provincie Valencia, generaal Jaime Milans del Bosch, de tanks die hij al had laten uitrukken weer naar de kazernes stuurde en dat weifelende legerkommandanten de samenzweerders tenslotte toch maar in de kou lieten staan. Maar een dergelijk antwoord laat nu net precies datgene in het duister waarom het in feite gaat. Waarom is Juan Carlos zó opgetreden als hij gedaan heeft? Waarom hebben de generaals naar hem geluisterd? Waarom stond de grote meerderheid van de Spaanse strijdkrachten niet achter de putschisten? Omdat, zeggen wij, er in de tijd die verstreken is sinds Franco tegen de toenmalige republiek ten strijde trok, in Spanje het een en ander is veranderd.

Destijds had de monarchie van Alfons XIII plaats gemaakt voor een republiek die vijf jaar lang de maatschappelijke verhoudingen intact had gelaten die aan Spanje de weg versperden naar een moderne ontwikkeling. De koning was weg, maar de produktieverhoudingen en de klassen waaraan die het aanzijn gaven waren praktisch nog onveranderd die van het grotendeels feodale verleden. De republiek was niet meer dan een vernisje dat nauwelijks, een militaire opstand daarentegen iets dat voortreffelijk bij een dergelijke samenleving paste.

In 1981 is er een koning terug, maar de produktieverhoudingen zijn grondig gewijzigd. Er rest praktisch niets meer van het feodale verleden. Onder 't franquistisch regiem is Spanje een modern kapitalistisch land ge-

worden, waarin niet de democratie een vernisje is maar het koningschap. Een dergelijke samenleving is niet de voedingsbodem voor een staatsgreep door militairen omdat de democratische structuren, gegeven de burgerlijke produktieverhoudingen, de vanzelfsprekende structuren zijn binnen welke ook het leger funktioneert. Vandaar dat een zeer hooggeplaatst militair bevelhebber aan Mugica Herzog, de militaire specialist van de sociaaldemocratische PSOE, de verzekering kon geven: "Natuurlijk zullen wij onze plicht óók vervullen in het geval dat er in Spanje een socialistische regering wordt gekozen." Daarbij rekende de spreker het tot zijn plicht de burgerlijke orde en de daarbij behorende democratische instellingen te handhaven en kennelijk beschouwde hij een andere opvatting daaromtrent als ónnatuurlijk.

In het licht van dit alles kan moeilijk worden volgehouden, dat het Spaanse staatshoofd op 23 februari j.l. uit pure democratische gezindheid een teer democratisch kasplantje voor ondergang heeft behoed. Het is niet zo, dat een zwakke democratie door een democratische koning is gered, maar zó, dat een in wezen sterke, want levensvatbare democratie de koning tot democratisch handelen heeft gedwongen en dat niet eerst op de avond van de coup maar al gedurende een reeks van jaren. Het demokratiseringsproces in Spanje is na 1975 niet door koning Juan Carlos of Adolfo Suarez op gang gebracht. Zij en anderen werden van het onvermijdelijke demokratiseringsproces de (politieke) exponenten. En het demokratiseringsproces wás onvermijdelijk doordat de politieke structuren van het franquisme onverenigbaar waren met de modern-kapitalistische maatschappelijke ontwikkeling.

De nieuwe Spaanse premier Calvo Sotelo, die juist op het tijdstip van de putsch Suarez als regeringschef is opgevolgd, heeft luttele dagen daarna verklaard, dat de verijdelde staatsgreep het werk was van een minderheid (binnen de strijdkrachten) en dat er geen nieuwe coups meer zouden volgen. Het eerste is ongetwijfeld juist, van het tweede zijn wij niet zo zeker.

Het is stellig waar, dat de grote meerderheid van de Spaanse militairen noch bij het avontuur betrokken was, noch zich er in heeft laten meeslepen en dat dit hieruit te verklaren valt dat de politieke verhoudingen in het huidige Spanje in overeenstemming zijn met de maatschappelijke. Als dat het geval is wordt een coup tot iets kunstmatigs, zal nooit meer dan een minderheid en een steeds kleiner wordende minderheid van een dergelijke ingreep in de samenleving dromen.

Of er in Spanje geen nieuwe coups meer zullen worden gepleegd is een andere zaak. Er bestaat bij een klein deel van het hogere militaire bevoegden in Spanje een nostalgisch verlangen naar die politieke verhoudingen, waarin aan de strijdkrachten een andere taak was toebedeeld en hun positie een ándere was dan nu. Het is bepaald niet uitgesloten dat dit type Don Quichots nogmaals zal proberen de loop der geschiedenis te keren.

Zelfs echter wanneer hun pogingen op het eerste gezicht meer succes zouden hebben dan die van Tejero, dan nog zijn zij gedoemd te mislukken. Weliswaar kan ook de burgerlijke democratie diktatoriale vormen aannemen, maar *die* tot stand te brengen is niet wat er met coups als die van Tejero wordt beoogd. Putschisten van zijn slag kijken naar een verleden dat gestorven is en dat door niemand meer tot leven kan worden gewekt.

=====

C H I N A : D E M A N A G E R S K O N T R A D E P A R T I J

De laatste keer dat wij in Daad en Gedachte aandacht hebben geschonken aan de ontwikkelingen in China, hebben wij gekonstateerd dat de Chinese omwenteling met het posthume eerherstel van Lioe Sjao-tsjji in feite haar beslag heeft gekregen 1). In de bewuste beschouwing hebben wij in het eerherstel van Lioe het bewijs gezien van de steeds toenemende kracht van de - uit het maatschappelijk leven niet meer weg te denken - nieuwe Chinese managersklasse. Maar daarmee hebben wij natuurlijk nooit willen beweren dat er in het huidige China geen sprake meer zou zijn van botsingen tussen deze managersklasse en de partijorganen, die een verbeterd achterhoedegevecht leveren voor het behoud van hun gestaag afnemende invloed en betekenis. Ook in West-Europa zijn er, nadat de revolutie waaruit de kapitalistische maatschappij tevoorschijn kwam eenmaal had gezegevierd, nog heel wat krachtmetingen geweest tussen de vertegenwoordigers van de moderne samenleving en die van het verleden. In China is het niet anders. Men luistere slechts naar de volgende woorden van een in Peking werkzame dagbladkorrespondent 2):

"'t Grootste probleem in Chinese fabrieken is de rol van on-professionele, bedillerige partijkomitees en de erfenis van het *kollektieve management* (kursivering van ons, D & G)... Om de toenemende tegenstellingen in Chinese fabrieken tussen partijkomitees en de *nieuw opkomende klasse van professionele managers* (wederom kursivering van ons) te neutraliseren, zijn in 38.000 van China's 400.000 bedrijven 'arbeiderskongressen' gevormd. Deze... hebben het recht om managers te kiezen en te ontslaan buiten de partijkomitees om....."

In februari j.l. heeft Deng Xiaoping 3) deze "arbeiderskongressen" een "nieuwe bron van vitaliteit en dynamiek voor de bedrijven" genoemd. De hierboven geciteerde korrespondent, die naar deze woorden van Deng verwijst, stelt vast, dat er in veel Chinese bedrijven nog verzet is van ouderwetse managers en partijkomitees tegen de bewuste "arbeiderskongressen". Het is dat verzet dat wij hierboven als een *achterhoedegevecht* gekarakteriseerd hebben. Men behoeft zich niet af te vragen *wáárom* het daarbij gaat, wanneer men er op let, dat hierbij het *oude* management en de organen van de partij staan tegenover Deng, de onverdachte kampioen en de belang-

-
- 1) Zie "Daad en Gedachte" van april 1980.
  - 2) De bewuste korrespondent werkt onder meer voor de NRC en heet Willem van Kemenade. Hij is gehuwd met een in de provincie Sjantoeng geboren Chinese en hij spreekt en verstaat Chinees. Dientengevolge beschikt hij over heel wat meer en heel wat interessanter bronnen dan de officiële. Het hierboven afgedrukte citaat is te vinden in de NRC van 8 april 1981.
  - 3) Wij gebruiken hier de nieuwe Chinese spelling die hoe langer hoe meer verbreiding vindt. Het gaat hier om dezelfde persoon wiens naam in een oudere Chinese spelling geschreven werd als Teng Hsia-ping.

rijkste spreekbuis van de nieuwe managersklasse.

De dagbladschrijver die wij hier aan het woord hebben gelaten spreekt in zijn beschouwingen van "de algemene politiek-sociaal-ekonomische malaise waarin China verkeert". Bij gebrek aan nadere toelichting is het ons niet duidelijk wat hij daarmee bedoelt. Wij zien in de botsingen waarvan we zojuist melding maakten, in het opduiken van illegale bladen en dissidente stromingen, in de aanzetten tot wat men een "demokratische oppositie" zou kunnen noemen, in de vervolgingskampagnes van de regering, in de onrust op de Chinese universiteiten en in de nu en dan zichtbare symptomen van een ideologische "verwarring" niet de symptomen van een "malaise" maar de onvermijdelijke begeleidingsverschijnselen van een ontwikkeling waarbij oude vormen en gedachten sterven en nieuwe bezig zijn te ontstaan dan wel bezig zijn zich door te zetten. China verkeert niet in een tijdperk van verval, doch in een tijdperk van konsolidatie, waarin het er om gaat de juiste ideologie en de juiste politieke vorm te vinden voor dat type kapitalisme dat door de nieuwe managersklasse wordt belichaamd.

Dat dit zo is, blijkt naar onze mening ook uit enkele belangwekkende bijzonderheden, die wij in de beschouwingen van de NRC-korrespondent hebben aangetroffen. Hij vertelt namelijk, dat op een gegeven moment een Chinese dissident, redaktielid van 't illegale tijdschrift "Si-Wu Luntan" 4), hem heeft verzocht te willen nagaan of er in Hongkong ook Chinese vertalingen verkrijgbaar zijn van 't werk van Ota Sik. Wij vinden dat nogal typerend omdat de Tsjechische ekonoom Ota Sik als de theoretikus wordt beschouwd van wat men als "de Praagse lente" pleegt aan te duiden en die z.g. "Praagse lente" (van 1968) niets anders was dan een tijdelijke, door Moskou ongedaan gemaakte, zege van de Tsjechische nieuwe managersklasse op de traditionele partijbureaucratie.

Dat Ota Sik de interesse wekt van een Chinees, van wie er duidelijk een direkte lijn naar Deng Xiaoping loopt - en die in een gesprek met de Nederlandse journalist opmerkt, "niet aan de goede bedoelingen van Deng en zijn groep te twijfelen" - is naar onze overtuiging geen toevalligheid maar iets typerends. De NRC-korrespondent noemt het tot hem gerichte verzoek "een treffende illustratie van de toestand in China en de hoop die er leeft." "Maar", zo voegt hij er tot besluit aan toe, "hoe vervulbaar is die hoop?" Een treffende illustratie van de toestand in China, dat wil zeggen een duidelijke aanwijzing omtrent het wezenlijke karakter van de maatschappelijke krachten die er werkzaam zijn, is dit verzoek inderdaad. Doch 't heeft minder met "hoop" te maken die nog al dan niet "vervuld" zou moeten worden, dan wel met een feitelijke ontwikkeling in de richting van groter macht voor de nieuwe managers, welke met feitelijke ontwikkelingen elders (en bepaald niet alleen die in Tsjechoslowakije anno 1968) parallel loopt.

Wij hebben hierboven - en ook in vroegere opstellen over China - de ook door onze NRC-korrespondent als "sterke man" aangeduide Deng Xiaoping de "kampioen van de nieuwe managersklasse" genoemd. Klopt dat wel, zou men kunnen vragen, met zijn tenslotte tamelijk felle en vijandige reactie op

---

4) "Si-Wu Luntan" betekent "Tribune van 5 april". De 5e april is de datum waarop in 1976 op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking een massa-demonstratie werd gehouden ten gunste van... Deng Xiaoping.

allerlei ontwikkelingen, die wij als de begeleidingsverschijnselen van de zich konsoliderende managersmaatschappij hebben aangeduid? Er is hier volgens ons geen sprake van enige tegenstrijdigheid. Inderdaad, Deng heeft bedreigd met afkondiging van de staat van beleg in bepaalde Chinese provincies teneinde op die manier een einde te maken aan wat hij "excessen" noemde. Maar deze term "excessen" had in de allereerste plaats en bovenal betrekking op het steeds toenemend aantal stakingen in allerlei bedrijven in allerlei delen van China, o.a. in de staalindustrie in Taiyuan, de hoofdstad van de noordelijke provincie Shannxi.

Zeker, er zijn in de jongste tijd in China ook politieke processen gevoerd, waarvan dat tegen de dissident Wei Ching-sheng de meeste aandacht heeft getrokken. Maar de weinig hout snijdende aanklacht tegen Wei 5) en de vervolgingen die zich thans schijnen aan te dienen bewijzen naar ons oordeel toch niet dat er in China sinds de dagen van Mao niets veranderd is. Dat er in april 1979 een (eerste) campagne tegen de "muur van de democratie" 6) begon, was in onze ogen minder een gevolg daarvan, dat de belofte van grotere meningsvrijheid niet ernstig zou zijn bedoeld, dan wel de reactie op een kritiek die niet alleen (wat de bedoeling was) het maoïsme aantastte, maar bovendien (o schrik) de mythe dat de Chinese maatschappij op weg zou zijn naar het socialisme. Dat was de angel die uit 't vlees moest worden getrokken. En de pijn die stakingen veroorzaken is natuurlijk nog vele malen heviger dan de pijn van een dergelijke kritiek.

Deng Xiaoping vervult in China niet de rol van anti-demokraat wanneer hij stakende arbeiders desnoods met de scherpste middelen tot de orde wil roepen. Hij blijft de woordvoerder van de nieuwe managers, die niets moeten hebben van "een feodale diktatuur van de (partij) bureaucratie", zoals men het in China heeft genoemd. Maar Deng Xiaoping is, juist als een typische manager nieuwe stijl, ook de mening toegedaan dat het, nu de overwinning van de nieuwe managersklasse eenmaal een feit is, uit moet zijn met de flauwe kul, dat er "minder gezwetst moet worden en harder dient te worden gewerkt" 7). "Minder gezwetst", dat werd natuurlijk gezegd aan het adres van critici zoals Wei Ching-sheng, die met een min of meer proletarische filosofie iedere vorm van ideologie te lijf ging; "harder werken", die woorden waren bestemd voor de Chinese arbeiders. Want hoe groter de inspanning die zij zich getroosten, des te groter ook de macht van de nieuwe managers en des te minder hebben deze te duchten van de doodstrijd die de partijbureaucraten leveren.

---

5) Dat de aanklacht tegen Wei weinig om het lijf had valt af te leiden uit zijn verdedigingsrede, die volledig werd afgedrukt in het Engelstalige, aan Chinese vraagstukken gewijde tijdschrift "Issues & Studies" van maart 1980.

6) "Muur van de democratie": de muur in Peking waarop de talloze muurkranten werden aangeplakt.

7) Aldus Deng Xiaoping op 18 augustus 1977 in een toespraak tot het partijcongres.

=====

P A U L M A T T I C K O V E R L E D E N

In zijn woonplaats Cambridge in de Amerikaanse staat Massachusetts overleed onlangs op 76-jarige leeftijd P a u l M a t t i c k , een man die gedurende bijna zestig jaar actief is geweest als onvermoeibaar kritikus van de kapitalistische samenleving in het algemeen en van haar theoretische vertegenwoordigers in het bijzonder. Hij was tegelijkertijd, en het één hing nauw met het andere samen, een kritikus van die economische en politieke organisaties die zichzelf als de officiële en traditionele "arbeidersbeweging" verstaan maar die in zijn ogen hoogstens als "een kapitalistische beweging van arbeiders" 1) konden worden aangemerkt. Juist toen hij de jaren des ondersheids bereikt had ontstond de als *radenkommunisme* bekend geworden stroming, die de vakbeweging *niet* als de vertegenwoordigster van de arbeidende klasse wenste te beschouwen en die zich daardoor kenmerkte, dat zij de omwenteling der kapitalistische produktieverhoudingen *niet* als de taak van de een of andere politieke partij zag, maar als het werk van de arbeiders zélf. Bij die stroming sloot zich de jonge Mattick aan en radenkommunist is hij tot aan zijn dood gebleven.

Hij werd in 1904 in een Berlijns arbeidersgezin geboren. Zijn vader behoorde tot de radikale vleugel van de Duitse sociaaldemokratie en was bij het einde van de eerste wereldoorlog lid van de door Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht geleide *Spartakusbond*. De jonge Mattick werd na het doorlopen van de *Volksschule* leerling-lerktuigmaker bij de firma Siemens. In 't jaar dat de Duitse revolutie uitbrak meldde hij zich als lid van de afdeling Berlijn-Charlottenburg van de *Freie Sozialistische Jugend*. Als rijpend tiener beleefde hij achtereenvolgens het ontstaan van de arbeiders- en soldatenraden, de Spartakusopstand van 1919, de moord op Liebknecht en Luxemburg, het optreden van Noskes *Zeitfreiwilliger*, de Kapp-putsch en de Roeropstand, gebeurtenissen die - mag men aannemen - in z'n ouderlijk huis druk werden besproken en bekomentarieerd. In dat milieu moet op z'n minst ook het besef hebben geleefd van het bankroet van de oude "arbeidersbeweging". Het zal mede aan de invloed van dat milieu zijn toe te schrijven, dat de 16-jarige Mattick lid werd van de *Freie Arbeiter Jugend*, de jongerenorganisatie van de in 1920 opgerichte *Kommunistische Arbeiter Partei Deutschlands*, een partij die anti-parlementair was en zich baseerde op een aantal ervaringen van de Duitse revolutie. Met zijn medewerking aan haar orgaan *Rote Jugend* begon zijn publicistische werkzaamheid.

In 1921 verhuisde Mattick op 17-jarige leeftijd naar Keulen. Aldaar ging hij deel uitmaken van de plaatselijke KAPD-afdeling. In de vijf jaren die volgden schreef hij verscheiden artikelen voor bladen als de *Kommunistische Arbeiter Zeitung*, *Proletarier* 2) en *Kampfbruf* 3).

Een jeugdige zucht naar avontuur dreef de jonge Mattick in 1926 naar de Verenigde Staten. Als bankwerker kwam hij in Chicago aan de slag, waar

---

1) Aldus Mattick zelf in een opstel uit 1945.

2) De K.A.Z. verscheen iedere veertien dagen en werd uitgegeven door de KAPD; Proletariër was het theoretisch orgaan van deze partij.

3) Der Kampfbruf was het orgaan van de AAU, de Allgemeine Arbeiter Union, de met de KAPD verwante bedrijfsorganisatie.

hij in 1927 in zijn vrije tijd de leiding kreeg van de Duitstalige *Chicagoer Arbeiter Zeitung*, die hij behield totdat 't blad de verschijning staakte. Met het Europese radenkommunisme bleef hij in nauw contact. In de jaren '30 gaf hij in Chicago het tijdschrift *Council Correspondence* uit, dat een zusterorgaan was van het Duitstalige tijdschrift *Rätekorrespondenz* dat werd uitgegeven door de Hollandse groep van Internationale Communisten. Sommige artikelen die in *Rätekorrespondenz* verschenen, verschenen ook in *Council Correspondence* en omgekeerd. Tussen het midden van de jaren '30 en eind 1943 was Mattick achtereenvolgens ook uitgever van de tijdschriften *Living Marxism* (Levend Marxisme) en *New Essays* (Nieuwe opstellen). Afgezien van perioden van werkloosheid gedurende de grote crisis na 1929 verdiende hij tot ver na de tweede wereldoorlog zijn brood als werktuigmaker in diverse fabrieken. Als zodanig was hij een tijdlang georganiseerd in de IWW (Industrial Workers of the World). Na 1945 is hij niet meer als uitgever van tijdschriften opgetreden, wel verschenen er sindsdien in de Verenigde Staten, in Europa en in Latijns-Amerika regelmatig opstellen van Matticks hand in diverse periodieken. Daarnaast publiceerde hij diverse geschriften.

Iedere keer dat Mattick de pen ter hand nam, geschiedde dat in feite met hetzelfde oogmerk: of wel hij kritiseerde de oude arbeidersbeweging, dat wil zeggen dat hij de mythen van zowel de sociaaldemokratie als van het bolsjewisme-leninisme doorpriekte, of wel hij keerde zich tegen even hardnekkige als wijdverbreide misverstanden omtrent de betekenis van Marx' onderzoeken, of wel hij poogde de ontoereikendheid van de burgerlijke maatschappijwetenschappen aan te tonen. Vaak genoeg deed hij 't één en het ander tegelijkertijd.

Er zijn vier marxistische theoretici geweest die op Paul Mattick grote invloed hebben uitgeoefend, te weten Otto Rühle, Anton Pannekoek, Karl Korsch en Henryk Grossmann, ook al heeft hij dan ongetwijfeld niet elk van hun opvattingen gedeeld. Wat hem met Grossmann verbond waren diens inzichten omtrent de wetmatigheden der kapitalistische ontwikkeling, die hij, ofschoon misschien niet in elk detail, toch wezenlijk voor juist hield. Evenals Grossmann 4) plaatste ook Mattick als hij over economische kwesties schreef, dan wel zich tegen burgerlijke of neo-marxistische ekonomen van het soort van Ernst Mandel 5) keerde, Marx' waardeleer en diens theorieën omtrent de kapitaalsakkumulatie in het middelpunt van zijn beschouwingen.

Matticks uitvoerigste economische studie is getiteld "*Marx and Keynes*" en is een kritische analyse van de theorie van de beroemde Britse ekonoom, die buitengewoon grote invloed heeft uitgeoefend op het burgerlijk economisch denken in de tweede helft van onze eeuw. Keynes zou, zo kon men wel

---

4) Henryk Grossmann was de auteur van *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems*, een in 1929 verschenen boek, dat hevige diskussies heeft uitgelokt. Ook door radenkommunisten werd er zéér verschillend over gedacht, getuige een discussie uit de jaren '30 tussen Pannekoek (kontra) en Mattick (pro-Grossmann).

5) De Belgische professor Ernest Mandel, één van de bekendste Belgische trotzkisten, wordt door velen als een vooraanstaand marxistisch ekonoom beschouwd. Mattick is niet de enige geweest die deze reputatie heeft aangetast, maar wel de eerste.

in de jaren '50 en '60 horen, het geheim hebben ontdekt, hoe de kapitalistische produktiewijze stabiel, d.w.z. praktisch krisisvrij te maken via in-jekties met overheidsgeld. Matticks boek, waarin allerlei fundamentele economische kwesties worden aangesneden, rekent grondig af met een dergelijk oordeel omtrent Keynes en met dergelijke illusies. Een economische politiek die door Keynes is geïnspireerd garandeert volstrekt niet, dat zich geen depressie meer zal aandienen, zo betoogde Mattick. Voor zover er met behulp van Keynes inderdaad bepaalde moeilijkheden kunnen worden opgelost, gaat het, zo luidde Matticks oordeel, slechts om een tijdelijke oplossing.

Sommige hoofdstukken van "Marx en Keynes" waren al eerder als afzonderlijke opstellen verschenen 6). Het boek zag het licht in 1969, op een tijdstip derhalve dat de crisisverschijnselen die thans overal worden waargenomen zich in de verste verte nog niet aandienen. Toen ze, zo omstreeks 1974, aan de horizon opdoemden, kwam Mattick in een nieuwe studie, getiteld "*Krisen en krisistheorieën*", nog eens op het onderwerp terug 7). Verwant ermee was het kleine, in '76 door hem geschreven opstel over "*De vernietiging van het geld*" 8).

Naar economische problemen, zoals die welke in de zojuist genoemde publikaties werden behandeld, is Matticks belangstelling in toenemende mate uitgegaan. In zijn laatste levensjaren hield hij zich diepgaand bezig met de jongste vorderingen van de burgerlijke economische wetenschap; kritische publikaties daarover had hij voortdurend onder handen. Maar zo in het totaal van zijn werk het accent al op economische analyse valt, het is bepaald niet het enige waarmee hij zich heeft bezig gehouden.

Wij spraken hierboven reeds over zijn kritiek op datgene wat hij telkens weer nadrukkelijk als de *oude* arbeidersbeweging definieerde. Als een voorbeeld ervan kan het opstel worden beschouwd dat hij in 1935 schreef over de meningsverschillen tussen Rosa Luxemburg en Lenin, een opstel waarin hij Lenin als een burgerlijk revolutionair karakteriseert en waarin hij het verschil behandelt tussen een politieke en een sociale revolutie. Een ander voorbeeld is het artikel dat hij na diens dood aan Karl Kautsky wijdde, de man die min of meer als het theoretisch geweten van de Duitse sociaaldemokratie gold en die door Mattick als een wegbereider van Hitler werd beschouwd.

Paul Mattick heeft heel veel opstellen en geschriften vervaardigd in de loop van zijn leven, waarin hij allerlei facetten van de burgerlijke samenleving, haar klassendeling en de haar dientengevolge kenmerkende klassenstrijd heeft behandeld. Hij keerde zich tegen Herbert Marcuse, toen deze het standpunt verkondigde dat aan de arbeidersklasse geen revolutionaire rol meer was beschoren, hij schreef over de betekenis van spontaan arbeidersoptreden, hij schetste in kort bestek de ontwikkeling van de opvattingen van figuren als Pannekoek, Korsch en Otto Rühle. Van laatstgenoemde konstateerde hij: "Otto Rühle was in de Duitse arbeidersbeweging werkzaam in kleine groepen buiten de officiële arbeidersorganisaties. De groepen

---

6) Met name in het tijdschrift dat werd uitgegeven door het in Parijs gevestigde Institut de Science Economique Appliquée (Instituut voor toegepaste economische wetenschap).

7) "*Krisen und Krisentheorien*", Fischer Taschenbuch Verlag, 1974.

8) Opgenomen in de bundel "*Beitrage zur Kritik des Geldes*", Suhrkamp Verlag, 1976.

waartoe hij behoorde waren nimmer erg belangrijk en zelfs in deze groepen nam hij een merkwaardige positie in. Hij kon zich nimmer volledig met welke organisatie ook identificeren, hij verloor nimmer de algemene belangen van de arbeidersklasse uit het oog.... Voor Rühle waren organisaties geen doel op zichzelf... Men heeft hem vaak van afvalligheid verdacht, maar zoals hij geleefd heeft zo is hij gestorven: als socialist." En: "Al kon Rühle alleen maar hopen, dat de toekomst de problemen op zou lossen, die de oude arbeidersbeweging niet in staat geweest was op te lossen, deze hoop was niet op een geloof gebaseerd maar op wetenschap en kennis, kennis van de maatschappelijke ontwikkeling."

Bijna al deze door Mattick over Rühle geschreven woorden zijn in gelijke mate van toepassing op Mattick zelf. Hém zal wel niemand ooit van afvalligheid hebben verdacht, maar voor het overige geldt ook voor hem, dat hij in schijnbaar onbetekenende groepen werkzaam was en dat hij op grond van de ontwikkelingstendensen in de kapitalistische samenleving er vast van overtuigd was, dat de arbeidersklasse eens een revolutionaire rol zal spelen, die de oude arbeidersbeweging nooit gespeeld heeft en vanwege datgene wat zij wezenlijk is ook nooit heeft kunnen spelen.

Ook Paul Mattick is zijn leven lang, tot aan zijn dood toe, socialist geweest, dat wil zeggen iemand, die de *opheffing* van de loonarbeid als het alternatief beschouwde voor de kapitalistische produktiewijze, iemand die recht voor z'n raap verklaarde, dat "er geen twee soorten van loonarbeid bestaan, een kapitalistische en een bolsjewistische, doch dat loonarbeid de vorm is waarin onder kapitalistische produktieverhoudingen de meerwaarde die door de arbeiders geproduceerd wordt door de heersende klasse of de heersende elementen in beslag wordt genomen" 9).

Zeker, op een gegeven tijdstip in zijn leven is het Mattick gelukt om zich te bevrijden van de noodzaak van de dagelijkse fabrieksarbeid. Maar uit de pen waarvan hij sindsdien leefde is nimmer ook maar één woord gevloeid ten pleziere van de heersende klasse, niet van die in het Oostblok, niet van die in het Westen. Dat hij voor de publikatie van zijn soms zeer specialistische en wetenschappelijke studies vaak genoeg op wetenschappelijke periodieken was aangewezen, neemt het feit niet weg, dat hij, zomin als Rühle, nooit de algemene belangen uit 't oog heeft verloren van de arbeidersklasse waaruit hij was voortgekomen. En zo hij zich al dikwijls tamelijk moeilijke theoretische onderwerpen koos, zodat zijn geschriften nu niet direkt voor arbeiders bestemd waren, ze waren in elk geval *tegen* de heersenden gericht, om het even of dat nu private ondernemers waren of wel de partijfunktionarissen aan het roer van een *zogenaamde* kommunistische staat, waarin - naar een woord van Mattick - "voor de producenten alles precies hetzelfde is gebleven als in het vrije kapitalisme".

Als de radenkommunistische schrijver Mattick zich zijn leven lang tegen maatschappelijke fabels heeft gekeerd, dan om deze reden, dat - naar hij eens betoogde - de kommunistische revolutie (niet van de een of andere partij, maar van de arbeiders zélf), anders dan de burgerlijke omwenteling, geen fabels nodig heeft om zich door te zetten, geen ideologieën of

---

9) Paul Mattick, "The inevitability of communism", New York 1935, blz. 21. Eveneens in Duitse vertaling verschenen in Paul Mattick, "Kritik der Neomarxisten", Frankfurt am Main 1974, blz. 35.

inbeeldingen behoeft, maar genoeg heeft aan zichzelf, dat wil zeggen aan de akties van de massa. In deze strijd tegen fabels, ideologieën en illusies ligt Matticks betekenis, in hun onbarmhartige ontmaskering zijn verdienste.

=====

Recensie:

"PORTUGAL: VIJF JAAR LATER"

"Portugal" vijf jaar later" (dat wil zeggen: vijf jaar na de zogenaamde "Anjer-revolutie" die een eind maakte aan de diktatuur van Salazar en na hem Marcelo Caetano) is de titel van een uiterst beknopt vlugschriftje in de Engelse taal, dat geschreven werd kort na de Portugese verkiezingen van december j.l. De (niet genoemde, maar ons bij name bekende) auteur is een Engelsman die al jaren in Portugal woont en die onder andere een uitermate kritisch boek over de "revolutie" van 1974 heeft geschreven, dat geen spat heel laat van alle mythen daaromtrent die bij "linkse" groepen en partijen opgeld hebben gedaan.

't Vlugschriftje bevat passages die in onze ogen hoogdravend en idealistisch zijn. Daarnaast echter vindt men in de 13 kleine pagina's een bijzonder scherpe kritiek op *alle* zogenaamde 'linkse' partijen of groepen in Portugal plus de - beargumenteerde - zienswijze, dat de bevrijding van de arbeidersklasse slechts het werk van de arbeiders zélf kan zijn en dat noch de 'socialisten' (van Mario Soares), noch de CP (van Alvaro Cunhal), noch de voorheen maoïstische PRP (Proletarische Revolutionaire Partij die nauwe betrekkingen onderhoudt met de 'radikale' Portugese militairen, op die bevrijding uit zijn.

De linkse groepen en partijen in Portugal, schrijft de auteur, vertegenwoordigen de belangen van het bedrijfsleven en van die technokraten die naar staatskapitalisme streven. De belangen van de arbeiders vertegenwoordigen zij in geen geval. Integendeel, men zou - aldus nog steeds de auteur van het pamflet - die 'linkse' groepen en partijen kunnen beschouwen als een soort van barrikade, die *tegen* de arbeidersklasse is opgeworpen.

Op een andere plaats in het vlugschrift heet het, dat al dit soort groepen of partijen voor de werkelijke beweging van de arbeiders zelf in de plaats willen treden en de eigen organisaties van de werkers door een politieke partij willen vervangen. Op weer een andere plaats wordt uiteengezet, dat ze bij de jongste verkiezingen niets beters wisten te doen dan parlementaire illusies in stand te houden en daardoor de arbeiders (die bij verkiezingen geen enkel belang hebben) te duperen.

Vergeleken met alle onzin die 'links' ooit over de Anjer-revolutie in Portugal heeft uitgekraamd (hoe muisstil zijn de verkondigers daarvan inmiddels geworden) zijn dit soort uitspraken een verfrissing. Helaas: het vlugschriftje is in een zeer beperkte oplage verschenen en zal stelling moeilijk verkrijgbaar zijn.

=====

=====

DE VAKBONDEN ZUS EN DE VAKBONDEN ZO
OF HET VERSCHIL TUSSEN OOST EN WEST

(Slot)

Waar ligt het verschil tussen een vakbond in het oosten en een vakbond in het westen? Niet dáár, zeggen wij, waar het zowel ginds als hier doorgaans wordt gezocht. "Onze vakbonden", zo schreef nog niet zo lang geleden een Chinees dagblad, "zijn anders dan die in kapitalistische landen omdat zij nauw samenwerken met de direkties van ondernemingen en de regering..." Het zijn woorden, die men net zo in een Russische krant, in een dagblad in de D.D.R. of waar ook in Oost-Europa zou hebben kunnen aantreffen, uiteraard met de, ook in de Chinese krant niet ontbrekende, toevoeging dat de regering ginds een "regering van de arbeidersklasse" zou zijn.

"Onze vakbonden", zo zou een arbeider in 't westen daarop kunnen antwoorden, "zijn precies hetzelfde als de vakbonden in de zogenaamd niet-kapitalistische landen omdat zij nauw samenwerken met de direkties van ondernemingen en de regering.... die hier, net als ginds, géén regering van de arbeidersklasse is." Arbeiders hebben op dit soort zaken nu eenmaal een andere kijk dan ideologen.

Ideologen in het westen konstateren, dat de arbeiders in het oosten nauwelijks invloed hebben op de c.a.o.'s, dat bureaukraten van respektievelijk de bonden en de bedrijven uitmaken welke verlangens van de arbeiders verwezenlijkt moeten worden, dat vakbonden en direkties in het oosten samen tegenover het personeel staan en dat de vakbond er geen strijdorganisatie is. Ze konstateren voorts, dat de vakbonden in het oosten géén stakingskas hebben omdat stakingen er verboden zijn en dat de arbeiders, wanneer er desondanks stakingen uitbreken, totaal niets aan de bonden hebben.

Arbeiders in het westen kunnen alleen maar vaststellen, dat ook zij maar al te vaak nauwelijks invloed hebben op de c.a.o.'s, dat ook hier bureaukraten van bonden en bedrijven uitmaken welke verlangens van de arbeiders verwezenlijkt moeten worden, dat ook hier om de haverklap als puntje bij paaltje komt de bonden en de direkties samen tegenover het personeel staan en dat ook de vakbonden in het westen géén strijdorganisaties zijn.

Inderdaad: in het westen hebben de vakbonden een stakingskas en in de westerse wereld zijn stakingen niet verboden. Maar is dat, voor de arbeiders althans, een feit van betekenis, wanneer er nauwelijks stakingen worden uitgeroepen en op de stakingskas vrijwel nooit een beroep behoeft te worden gedaan? Als de arbeiders in het westen in staking gaan, als er hier een konflikt uitbreekt, dan hebben de arbeiders aan de vakbonden al even weinig als hun klassegenoten in het oosten.

De vakbonden in het oosten zijn geen échte vakbonden, zeggen de westerse ideologen. Het is een uitspraak, die aanleiding zou kunnen geven tot de vraag, waar ter wereld er dan wel "echte" vakbonden worden aangetroffen en of vakbonden soms dan pas "echt" worden, wanneer ze niet bestaan. Alle punten waarop volgens de "deskundigen" in oost en west de vakbonden daar en hier van elkaar zouden verschillen, zijn in werkelijkheid evenzovele punten van overeenkomst.

Wil hiermee gezegd zijn, dat de vakbeweging in het oosten zich in niets onderscheidt van de vakbeweging in het westen? Het antwoord luidt,

dat wat zich als een verschil voordoet, niet meer, maar ook bepaald niet minder is dan een andere wijze van *optreden*. *Dezelfde* functie oefenen *dezelfde* soort organisaties uit in werelden, die weliswaar niet fundamenteel van elkaar verschillen (omdat beide kapitalistisch zijn) maar die niettemin op tal van onderdelen sterk van elkaar afwijken. Het zijn niet verschillende soorten vakbonden, maar andere kapitalistische verhoudingen die de werkwijze van de vakbeweging zowel ginder als hier bepalen.

Beide vakbewegingen, in oost en west, hebben tot taak: de beheersing van de arbeidskracht; het in het gareel houden van de proletarische massa; het vrijwaren van de kapitalistische machine van het 'gruis van de ontevredenheid', zoals, naar wij in ons eerste artikel in herinnering riepen, William Morris het een eeuw geleden reeds definieerde.

De twee werelden waarin deze vakbewegingen opereren wijken in fundamenteel opzicht in niets van elkaar af. In oost en in west is de produktie gebaseerd op de loonarbeid, is de arbeider dientengevolge meerwaardeproducent, beroofd van iedere zeggenschap over de produktiemiddelen en over de produkten. In beide werelden heersen kapitalistische produktieverhoudingen.

Waarin deze beide werelden zich echter van elkaar onderscheiden is dit, dat het westen private ondernemers kent, dat er derhalve hier in het westen verscheidene kopers van de waar arbeidskracht op de arbeidsmarkt verschijnen, dat er daarentegen in het oosten voor de totaal beschikbare arbeidskracht slechts zegge en schrijve één enkele koper op de arbeidsmarkt verschijnt, te weten de staat in wiens handen alle produktiemiddelen zijn gekoncentreerd.

In het kapitalistische westen treden de vakbonden als evenzovele verkopers van de arbeidskracht op, aangezien zich tegenover hen - gevolg van het bestaan van de private eigendom en het vrije ondernemerschap - verscheidene, onderling met elkaar concurrerende kopers aandienen. In het staatskapitalistische oosten is er van enige concurrentie onder kopers van arbeidskracht geen sprake. Dientengevolge is de positie van de ondernemerstaat dermate machtig, dat hij - anders dan welke ondernemer in het westen ook - eenzijdig de prijs van de arbeidskracht kan vaststellen. Er worden in een staatskapitalistische maatschappij door de vakbonden geen loononderhandelingen gevoerd, omdat de materiële mogelijkheden voor dergelijke onderhandelingen, dat wil in de praktijk zeggen: voor het loven en bieden, niet aanwezig zijn.

Natuurlijk is de betekenis van dit feit minder verstrekkend dan men op het eerste gezicht geneigd zou zijn te veronderstellen. De ondernemerstaat weet weliswaar dat de verkopers van arbeidskracht genoodzaakt zijn om *zijn* prijs te accepteren (omdat er geen andere koper is), maar hij weet ook, dat hij de prijs niet beneden een zekere grens kan laten dalen zonder dat dit gevolgen heeft voor de arbeidsrust en voor de arbeidsproduktiviteit. Aan de andere kant kan een namens de vakbond optredende loononderhandelaar in theorie gemakkelijk genoeg weigeren een bepaald (te laag) loonaanbod te aanvaarden, in werkelijkheid is het vinden van een koper die een hogere prijs wil bieden niet zo gemakkelijk als het op het geduldige papier wel lijkt. De verschillen zijn, wat de uitwerking op de hoogte van het loon betreft, aan zekere grenzen gebonden. Maar voor de vakbeweging is dit onderscheid tussen de 'vrije' kapitalistische wereld en de staatskapitalistische wereld bepaald niet te verwaarlozen. Het oefent grote invloed uit op haar structuur en op haar wijze van opereren.

In ons eerste artikel hebben wij er reeds op gewezen, dat de Russi-

sche vakbeweging aanvankelijk, dat wil zeggen in de periode dat de Russische samenleving nog *naar het staatskapitalisme op weg was*, zich door werkelijk niets onderscheidde van dat wat men een "vrije" vakbeweging pleegt te noemen, maar dat zij, met behoud van precies dezelfde functie als de "vrije" vakbeweging, vanuit een andere invalshoek ging opereren naarmate het staatskapitalistisch karakter van de maatschappij zich duidelijker manifesteerde. De omstandigheid dat er slechts één koper van arbeidskracht overbleef en dat het daarbij om de staat ging, was voor die ontwikkeling een doorslaggevende faktor. Wat in het westen samenwerking met of begrip voor de ondernemers heet, kan in het oosten niet anders dan samenwerking met de staat en uitvoering van de regeringspolitiek worden genoemd; dat men in het oosten tevergeefs zoekt naar onafhankelijk van de regering met elkaar overleg voerende "sociale partners" is een gevolg hiervan, dat één van de zogenaamde "sociale partners" de regering is, dat ondernemerdom en regering door dezelfde personen worden vertegenwoordigd. Het is de groei naar het staatskapitalisme geweest, dat op de Russische vakbeweging zijn stempel heeft gedrukt. Het is het staatskapitalisme dat onherroepelijk z'n stempel zou of zal drukken op iedere soort vakbeweging die in een dergelijke samenleving zou of zal ontstaan.

Het verschil tussen de vakbeweging in het westen en de vakbeweging in het oosten is géén ander dan dat de eerstgenoemde opereert binnen een kapitalisme waarin private eigendom van de produktiemiddelen bestaat, de tweede binnen het staatskapitalisme. Er zijn niet méér verschillen; het verschil is ook niet geringer dan dát. Maar 't is een verschil dat uit de materiële werkelijkheid, niet uit een bepaalde ideologie is ontstaan en het betreft een werkelijkheid waaraan niet valt te ontkomen.

Wat betekent het wanneer westerse critici konstateren, dat een Oost-Europese vakbondsbestuurder soms tegelijkertijd fabrieksdirekteur of regeringsfunktionaris is? 't Betekent precies hetzelfde als wat de Britse vakbonds-historikus C.D.H. Cole konstateerde, toen hij in het begin van deze eeuw schreef, dat de bezoldigde vakbondsbestuurders zich hoe langer hoe meer verwijderden van hun basis en opgingen in de heersende klasse. In het westen partijleiders en politici personen die voor de ondernemersklasse de politieke zaken behartigen; in Oost-Europa vormen de partijbureaukraten en politici de heersende klasse zelf naarmate de partij oude stijl in de partij van de nieuwe managersklasse is getransformeerd.

Wat betekent het, wanneer in Rusland pogingen in het werk worden gesteld tot de oprichting van een zogenaamde "vrije" vakbond? Wat betekenen soortgelijke initiatieven in andere Oostblok-landen en met name in Polen? Voor zover dergelijke initiatieven regelrecht voortspruiten uit de klassen- tegenstellingen en de klassenstrijd - wat zowel in Rusland als in Polen inderdaad het geval is - betekenen zij *als zodanig* iets totaal anders dan het ontstaan van een westerse vakbeweging op Oost-Europese bodem, wat zowel vriend als vijand erin menen waar te nemen. Voor zover 't pogingen betreft om een vakbeweging naar westers model te stichten, die dan natuurlijk al evenmin "vrij" van de maatschappelijke verhoudingen is als haar geïdealiseerde voorbeeld, kan men binnen de kortste keren dezelfde tegenstellingen tussen leden en leiding, basis en bureaucratie waarnemen als in het westen en valt op de lange duur uit de aard van de zaak niet anders te verwachten dan een herhaling van die ontwikkeling die bijvoorbeeld de Russische vakbeweging in de jaren '20 heeft doorgemaakt, en niet voor niets.

Wat men - het duidelijkst in Polen - in de praktijk gebeuren ziet is

iets, dat zowel elementen van het een bevat als elementen van het ander. Het is onbetwistbaar dat een organisatie als "Solidariteit" haar ontstaan dankt aan het zelfstandige verzet van een arbeidersklasse, die allesbehalve de bedoeling had om een bureaucratisch apparaat te scheppen dat zich ten opzichte van de werkers als kommanderende generale staf gedragen zou en dat, terwille van de organisatiebelangen, eigen initiatieven van de leden zoveel als mogelijk zou afremmen. Niettemin is dat nu net precies datgene wat er is gebeurd. Sinds het moment dat, onder de druk der omstandigheden, de Poolse regering zich genoodzaakt zag om een organisatie als "Solidariteit" te tolereren, ontwikkelde "Solidariteit" zich tot een organisatie met duidelijk andere belangen dan de Poolse arbeiders.

Zijn organisaties van het type van de "vrije" vakbeweging in het westen in het oosten mogelijk? Ongetwijfeld, zeggen wij. Kunnen dergelijke organisaties in het oosten op dezelfde wijze opereren als in het westen? Uiteraard niet, zo luidt ons antwoord, aangezien zij in het oosten niet met private ondernemers maar met de ondernemer-staat te maken krijgt. Hoe paradoxaal dat ook mag klinken: een vakbeweging naar westers model kan zich in het oosten alleen maar op de manier van het oosterse model gedragen. Wie het zich anders voorstelt ziet over het hoofd, dat een vakbeweging naar westers model een organisatie ter beheersing, ter manipulatie en ter betutteling van de arbeiders is en dat zij die taak in het oosten voortreffelijk kan vervullen op..... oosterse, dat wil zeggen op staatskapitalistische manier.

Als dat zo is, waarom zijn Oost-Europese "haviken" dan zo fel tegen vakbonden naar westers model gekant? Waarom wordt er dan binnen het oostblok zoveel kritiek op "Solidariteit" geuit? Waarom zijn dan de oprichters van een "vrije" vakbeweging in Rusland in psychiatrische inrichtingen terecht gekomen of verbannen?

Wij willen de vraag om te beginnen met een wedervraag beantwoorden. Waarom zijn er in het westen mensen (zoals de voormalige Britse premier Edward Heath of de huidige Britse premier Margaret Thatcher) die in de vakbeweging de baarlijke duivel zien? Waarom verzette in de jaren '30 bepaalde Amerikaanse ondernemers zich tegen de organisatie van de (veelal zwarte) ongeschoolde arbeiders? Omdat, zo luidt het antwoord, er in het westen ook heden nog mensen zijn, die de werkelijke functie van de vakbeweging in de kapitalistische samenleving misverstaan, die zich laten misleiden door wat ondernemersvertegenwoordiger Backx eens "de komedie voor de achterban" genoemd heeft. "Haviken" zijn er niet alleen in Oost-Europa. Dáár echter behoren ze net als hier tot de ideologen, doorgaans tot de ideologen van de partij oude stijl, die ver staan van de nieuwe klasse van managers die onder het staatskapitalisme feitelijk de lakens uitdeelt.

Het is niet toevallig, dat bij de regeringwijzigingen in Polen, die als gevolg van de sociale onrust tot stand kwamen, juist de managerstypen naar voren kwamen. Die managers vrezen een efficiëntere vakbeweging (want daar komt het in feite op neer) volstrekt niet. Wat zij vrezen is het verzet van de arbeiders tegen de staatskapitalistische verhoudingen. maar zogenaamd "vrije" vakbonden zullen aan die verhoudingen geen arbreek doen. Welke illusies men zich daarover ook ginds of hier mag maken, de "vrije" vakbonden in Oost-Europa zullen zich net zo vijandig tegenover de arbeiders opstellen als de vakbonden hier, ze zullen net zo gauw als hun westers voorbeeld met de heersende klasse samenwerken en dus als twee druppels water lijken op de vakbeweging waarvoor ze in de plaats wenst te treden.